

Handleiding 'paard optuigen'

Deze handleiding hoort bij de [video-documentatie van trekpaardtechnieken](#).

Tussen 2017-2020 liep het plattelandsproject “Brabants trekpaard, samen erfgoed een toekomst geven” goedgekeurd. Getrokken door de provincie Vlaams-Brabant, verliep dit project in samenwerking met trekpaardenverenigingen VZW De Brabander en VZW Vlaams-Brabantse Kwekers. De wetenschappelijke ondersteuning kwam van het Centrum Agrarische Geschiedenis.

Het project had tot doel relevante (landbouw)technieken uit het verleden, uitgevoerd door Brabantse trekpaarden, te vertalen in nieuwe bestemmingen en functionaliteiten voor dit paardenras.

Eén van de doelstellingen bestond uit het identificeren, selecteren, onderzoeken en documenteren van drie relevante technieken. De technieken met Brabantse trekpaarden worden steeds minder toegepast en bijgevolg zal waardevolle kennis over dit thema verdwijnen. De provincie wou bijgevolg drie technieken gedetailleerd documenteren, bewaren en vervolgens beschikbaar maken voor alle liefhebbers en geïnteresseerden. De technieken om met trekpaarden om te gaan en te werken, zitten veelal in de hoofden en handen van mensen.

In overleg kozen de projectpartners voor de volgende drie technieken: ten eerste optuigen, inspannen en mennen op kordeel, ten tweede ploegen en ten slotte bomen slepen.

Dit immaterieel erfgoed documenteren vroeg om een specifieke aanpak. Alle stappen in het hele proces (voorbereiding, filmen, montage, tonen en verspreiden) gebeurden op een participatieve wijze, dat wil zeggen samen met de erfgoedgemeenschap van de trekpaardencultuur.

Samen met het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) maakte documentairemaker Sander Tas (Kadanja) drie tutorials of instructiefilmpjes, één voor elk van de geselecteerde technieken.

De filmpjes zijn te bekijken op <https://www.brabantstrekpaard.be/informatie/projectinformatie>.

DE PROVINCIE JOUW STREEKMOTOR

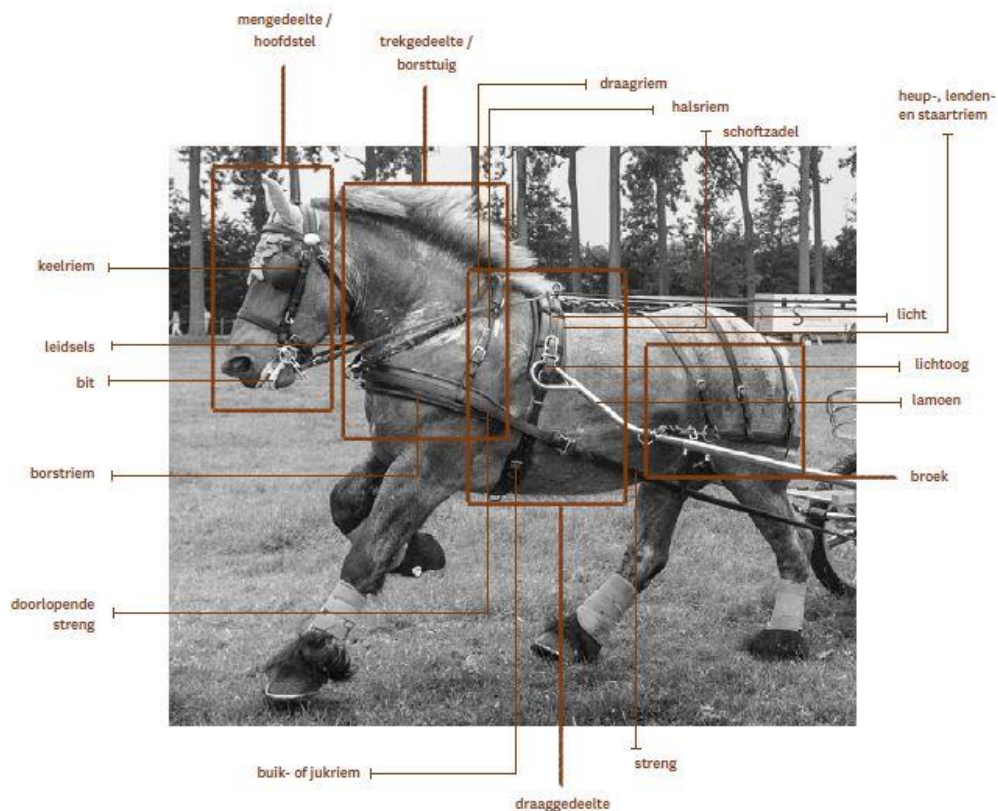
Om goed te kunnen mennen, is het noodzakelijk om het getuig van het trekpaard correct aan te brengen en te weten waarvoor elk onderdeel van het getuig dient.

Bij het optuigen is het traditie dat je langs de linkse kant van het paard alles aanbrengt, net zoals een voerman steeds links van een werkend paard stapt.

Een getuig bestaat uit vier delen:

- **mengedeelte:** hoofdstel (of toom) en leidsels of enkele lijn (kordeel) hiermee bestuurt de menner het paard
- **trekgedeelte:** gareel of borsttuig dit brengt de trekkracht van het paard over op de strengen en zo op de last (voer- of werktuig)
- **draaggedeelte** (enkel voor het trekken van kar of lichte wagen): rugkussen of schoftzadel, licht of draagriem en buik- of jukriem dit laat het paard toe om de berries van het lamoen, twee lange gebogen balken, van een kar of lichte wagen te dragen
- **broek:** heup-, lenden- en staartriemen dit voorkomt dat een voertuig tegen de achterbenen van het paard aan rijdt bij afdaling, mindering van vaart en halthouden

Onderdelen van het getuig van een trekpaard

1. Mengedeelte

hoofdstel of toom = het stuur en de rem van de menner

- het bit is gelegen op de tong van het paard, ongeveer twee vingers achter de kiezen
- aan het bit zijn bij dubbellijnaansturing de twee teugels en bij mannen op kordeel het ene leidsel vastgemaakt

kordeel = lange leren riem of touw

- het ene uiteinde is voorzien van een ring waar een teugel doorgestoken is. De teugel loopt van de rechterzijde van het bit via een opening boven de spanen van het gareel en een ring aan de buitenzijde van de linkerspaan terug naar de andere zijde van het bit
- het andere uiteinde houdt de menner in de hand: zo heeft de menner zijn tweede hand vrij om een werktuig vast te houden

verbinding tussen leidsel(s) en bit: laat toe om het paard met teugelbevelen te sturen

- positie van de teugel: hoe lager de teugel aan de **stangen** van het bit, hoe scherper de teugelvoering op het bit inwerkt door de hefboomfunctie van de stangen
- **kinketting** = een essentiële versterking en controle voor de leidselvoering. De kinketting is verbonden met beide kanten van het bit. Bij het trekken aan het leidsel zal de ketting inwerken op de kin van het paard. Ze moet dus voldoende los zitten om variaties in spanning bij het mennen toe te laten.
- **keelriem:** zorgt ervoor dat bij een neerwaartse hoofdbeweging het hoofdstel niet afglijdt en het bit de mond van het paard verlaat

stembevelen = specifieke, streekgebonden taal om trekpaarden te sturen

- **rechts** draaien: 'djut', 'hut', 'jut', 'jutweg' of 'jutsum'
- **links** draaien: 'eir', 'aar', 'orie', 'woerie', 'boerie', 'voeri' of 'geirum'
- **stil** staan: 'hu' of 'ho'

Bij hun **stuurinstructies** gebruiken meners ook **teugelhulpen** die de stembevelen nog versterken.

- **mennen op enkele lijn of kordeel:** meners vragen eerst aanleuning om het paard attent te maken dat er een actie zal volgen. Dit doen ze door zachtjes aanhoudend aan het koord te trekken en zo via het bit contact te maken met de mond van het paard. Dan stimuleren ze de draai naar links door iets harder aanhoudend te trekken, en de draai naar rechts door korte snokjes te geven. Bij dit laatste laat de menner het bit bewegen, kantelen en spelen in de mond van het paard.
- **mennen met twee leidsels of dubbele lijn:** om het paard naar rechts te doen draaien, trekt de menner lichtjes aan de rechtse of binnenteugel en geeft hij op het linkse of buitenteugel evenredig veel ruimte om de draai naar rechts te begeleiden. Bij een wending naar links is het gebruik van de binnen- en buitenteugel uiteraard omgekeerd.

2. Trekgedeelte

gareel of haam: voor trage trekbewegingen, vb. ploegen

- Dit wordt geplaatst rond de nek van het paard. Het verdeelt de druk over de schouders van onder tot boven voor een optimale benutting van de trekkracht. Een goed passend gareel rust vanop de schoft, dat is het hoogste punt van de rug, in één lijn op de schouders van het paard en laat een vingerdikte afstand tussen de spanen en de schouders.

verstelbaar **borsttuig:** voor snellere, wendbaardere bewegingen, vb. trekken van koets of huifkar

- stevige en brede leren riem voor de borst en over de hals, die de druk over een meer beperkte zone aan de voorzijde van het paard verdeelt.

strengen of lange kettingen

- aan een gareel zijn via **bassen** (houten flanklatten of lederen hoesen) de strengen gekoppeld. De bassen verhinderen dat de strengen verwondingen aan de romp, die breder is dan de schouder, toebrengen.

rugtuig: rug- en buikriem

- de strengen zijn bijkomend vastgemaakt aan een **rug- en buikriem**. De kracht die het paard in zijn hals ontwikkelt en uitoefent op het gareel, worden door de rug- en buikriem goed naar achteren overgedragen. De buikriem zorgt bovendien dat het gareel bij het trekken niet naar boven schuift, zodat de ademhaling van het paard niet wordt bemoeilijkt.

Het is van cruciaal belang dat de hoek tussen gareel en bassen 90° is. Dat zorgt ervoor dat het gareel goed op de schouders blijft liggen en dat de strengen het gareel niet naar boven of beneden trekken. Een goede afstelling van de rug- en buikriem is dus essentieel.

aanspanning: koppeling tussen trekpaard en last (voer-of werktuig)

- werktuig: strengen verbonden met een beweeglijke **zweng-** of **haamhout** waaraan de last gehaakt is
- tweewielkar: strengen links en rechts vastgemaakt aan haken op de berries van het lamoen
- driewielkar: strengen verbonden met een beweeglijke zwenghout
- wagen: strengen links en rechts vastgemaakt aan vaste **evenaar** of beweeglijke **stang**. Een vaste stang heeft als voordeel dat er meer kracht wordt overgezet op het rijtuig. Een beweeglijke stang die meegaat met de bewegingen van de schouders van het paard, zorgt dan weer voor een altijd evenredige overdracht van de uitgeoefende kracht.

Bij een **meerspan** zijn bijkomende treknuppels nodig om het haamhout van elk paard te verbinden met een werktuig.

- Bij een **tweespan** wordt het haamhout van elk trekpaard gehaakt aan de uiteinden van een zwaarder zwenghout, dikwijls tweezwing genaamd. De ring van deze zwing is meestal lichtjes verplaatsbaar vanuit het midden. Dankzij deze trekregelaar kan men de treklast evenredig verdelen naargelang de verschillende sterkte van de paarden.
- Voor een **driespan** maakt men gebruik van een sterkere, zwaardere en langere drieswing. Op een derde van de balklengte zit een oog waaraan de last gehaakt wordt, soms te verplaatsen via een trekregelaar. De tweezwing wordt aan een haak op het kortste uiteinde van de balk geplaatst. Aan een haak op het langste uiteinde van de drieswing wordt het haamhout van het derde paard vastgemaakt. Een ijzeren tussenstuk van ongeveer 30 cm zorgt ervoor dat alle haamhouten op een zelfde afstand van de drieswing komen te hangen.

3. Draaggedeelte

Dit tuigdeel dient om de berries van het lamoen, twee lange gebogen balken, aan op te hangen en bestaat uit:

- **schoftzadel** of rugkussen

- **licht** of draagriem, met lichtogen of stevige leren lussen: hierin worden de berries van het lamoen omhoog gehouden

- **jukriem** rond de buik van het paard: deze riem houdt de licht op zijn plaats

Het **lamoen** bestaat uit twee licht gebogen berries (ook balken, armen of bomen genoemd) waar tussen het paard stapt. Die zijn verbonden zijn met de evenaar van de wagen en zorgen ervoor dat de bodem van de wagen horizontaal gehouden wordt.

Omdat bij een (tweewielige) kar een deel van het gewicht van kar en lading op de draagbomen rust, is het schoftzadel in dat geval veel breder dan een rugkussen voor een (vierwielige) wagen.

4. Broek

Geheel van **heup-, lenden- en staartriemen** rond de billen van het paard

- verbonden met het lamoen
- voorkomt dat een kar tegen de achterbenen van het paard aan rijdt bij afdalingen, mindering van vaart en halthouden